

УДК 351.84

О. П. Кайда,
аспірант, НАДУ при Президентіві України

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ

A. Kaida,
postgraduate student of NAPA under the President of Ukraine

FORMATION OF SOCIAL POLICY IN THE CONDITIONS OF GROWTH OF EXTERNAL AND INTERNAL CHALLENGES

Розглянуто поняття, вагомість та цільові орієнтири формування та реалізації соціальної політики держави. Системно представлено основні структуроутворюючі підсистеми соціальної сфери. Наведено результати стратегічного аналізу перспектив розвитку соціальної сфери. Окреслено основні тенденції, проблеми та перспективи формування соціальної політики держави.

The concept, value and target reference points of formation and realization of social policy of the state are considered. The main structure-forming subsystems of the social sphere are systemically presented. Results of the strategic analysis of prospects of development of the social sphere are given. The main tendencies, problems and the prospects of formation of social policy of the state are defined.

*Ключові слова. стратегія, держава, соціальна політика, соціальна сфера.
Key words. strategy, state, social policy, social sphere.*

ВСТУП

В умовах стрімкого динамічного розвитку усіх сфер суспільного життя вагоме значення посідає розвиток соціальної сфери, що свідчить як про якість і рівень життя громадян кожної країни зокрема, так і про рівень розвитку економіки загалом. Це обумовлює посилення уваги до проблем розвитку соціальної сфери, а також виявлення та корекцію впливу соціальної політики на економічне зростання через зменшення соціальної напруги, поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату.

Питання пов'язані з ефективним управлінням розвитком соціальної сфери, а також формуванням соціальної політики держави, висвітлені у працях таких вітчизняних науковців, як: В. Базилевич, В. Безугла, Н. Внукова, І. Євдокимова, С. Корецька, І. Кінаш, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Новікова, Я. Остафійчук, О. Палій, В. Скуратівський, А. Халецька та ін.

Проте проблеми у соціальній сфері існують, і їх розв'язання є одним із важливих завдань у підвищенні ефективності формування соціальної політики в умовах зростання зовнішніх та внутрішніх викликів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити зв'язок соціальної політики та стратегічних цілей і завдань розвитку держави; системно представити стратегічні аспекти удосконалення формування та реалізації соціальної політики держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі проблеми вдосконалення соціальної політики, визначення її активної ролі в стратегії розвитку соціальної сфери держави набувають особливого важливого значення.

На думку науковців [1—11], "завданням соціальної політики є вироблення засобів, форм, методів, за до-

помогою яких можна досягти соціального захисту населення і поліпшення життя людей шляхом підвищення життєвого і якісного рівня, утвердження соціальної справедливості і забезпечення найбільшої реалізації можливостей особи бути здоровим, освіченим і соціально активним громадянином держави.

Розвиваючи цю тезу, дослідники [3; 6; 11] відзначають, що зміст соціальної політики полягає в діяльності держави та інших політичних інститутів з управління розвитком соціальної сфери, визначення основних напрямків її функціонування. Важливо підкреслити, що соціальна політика повинна бути) своєрідною концентрацією всіх інших видів політики (перш за все — економічної), бо вона спрямована на специфічний об'єкт — соціальні відносини.

Останні ж розуміються як певний зріз, синтез соціальних сторін всіх інших видів суспільних відносин, які в змістовному плані виявляються в положенні людини в суспільстві, в задоволенні її різноманітних потреб та інтересів і виступають одним із способів вияву, трансформації і реалізації соціальності (спільності, близькості, відчуженості, толерантності, конфліктності, партнерства, розподілу функціональної залежності, обміну діями, діяльністю тощо) у суспільстві.

Звідси головним опосереднюючим чинником виникнення і функціонування соціальних відносин є соціальний статус кожного з індивідів, розподіл цих статусів у суспільстві, у межах яких і з позиції яких вступають у взаємодію між собою та з соціальним цілим сусп. індивіди, наповнюючи свої відносини реальним змістом статусної взаємодії. Тому в цьому ракурсі соціальні відносини є завжди статусними, унормованими відносинами, що можуть бути закріплені правом, мораллю, традиціями, престижем тощо [9].

Узагальнюючи наведені положення, зроблено такі висновки:

По-перше, соціальна політика спрямована на соціальний захист населення і поліпшення життя людини. Відповідно до цього положення населення і окремі громадяни насамперед розглядаються як споживачі соціальних благ, а процес задоволення соціальних потреб суспільства є односпрямованим, тобто йде від виробників соціальних продуктів і послуг до споживачів (населення) без позначення зворотного зв'язку.

По-друге, зміст соціальної політики полягає в управлінні розвитком соціальної сфери. На думку українських вчених Скуратівського В.А., Палій О.М., Лібанової Е.М., соціальна сфера — це сфера життєдіяльності людського суспільства, де реалізуються інтереси класів, соціальних груп, етнопонаціональних спільнот, що охоплює широку палітру соціального простору — від умов праці, побуту, здоров'я до соціально-класових, етнопонаціональних, сімейно-шлюбних відносин [8, с. 344].

Водночас Куценко В.І. та Остафійчук Я.В. розглядають соціальну сферу дещо під іншим кутом зору, зокрема як сферу діяльності людей, результатом якої є послуги, що задовольняють потреби суспільства й окремих його членів і пов'язані зі створенням доданої вартості [5, с. 340].

До соціальної сфери належать освіта, культура, охорона здоров'я, фізична культура, громадське харчування, пасажирський транспорт, зв'язок, житлово-комунальне господарство, заклади мистецтва та науки. Також соціальні запити людей на предмети споживання задовольняють окремі підприємства галузей легкої й харчової промисловості, машинобудування, сільськогосподарства, транспорту [4, с. 174].

Виходячи з представлених тлумачень, управління розвитком соціальної сфери, на наш погляд, слід розглядати як одну зі складових соціальної політики. За своєю природою розвиток соціальної сфери більш складний процес, ніж соціальний захист населення, однак розвиток соціальної сфери також перш за все пов'язаний з вдосконаленням споживання соціальних благ.

По-третє, соціальна політика є "концентрацією" всіх інших видів політики (перш за все — економічної), а соціальні відносини розуміються як певний зріз, синтез соціальних сторін всіх інших видів суспільних відносин. Розвиваючи це положення слід звернути увагу на оцінку стану соціальної сфери — "зрізу" соціальних сторін всіх видів громадських відносин з метою недопущення досягнення нижніх порогових значень соціального розвитку суспільства і раціоналізації структури соціальної сфери. Також необхідно досліджувати можливості динамічного розвитку соціальної сфери за допомогою державних і ринкових інструментів соціальної політики. Таким чином, можна зробити висновок, що основне призначення соціальної політики полягає у всебічному, комплексному управлінні розвитком соціальної сфери.

Слід зазначити важливу роль соціальної політики в реалізації цілей і завдань стратегії розвитку держави. Соціальна політика держави є інструментом реалізації

Рис. 1. Основні структуроутворюючі підсистеми соціальної сфери

Джерело: систематизовано автором.

стратегії розвитку держави. Вона формує комплекс законів і правил, що дозволяють поєднати тактичні і стратегічні цілі розвитку.

Соціальна політика держави повинна відповідати гнучкому стилю управління реалізацією стратегічних альтернатив, що відповідають реаліям макро-, мезо- і мікроекономічного розвитку соціальної сфери в різних фазах циклу.

Тісний зв'язок соціальної політики та стратегічних цілей і завдань розвитку держави передбачає розробку і проведення соціальної політики держави відповідно положень стратегічного менеджменту. Ці положення визначають, що розробка стратегічного плану розвитку соціальної сфери в якості основних етапів має включати такі етапи: проведення стратегічного аналізу, визначення стратегічних цілей і вибір стратегічних альтернатив розвитку. Соціальна політика повинна бути складовою частиною стратегії розвитку держави, враховувати результати стратегічного аналізу, брати участь у формуванні або — як мінімум — відповідати стратегічним цілям і не суперечити обраним стратегічним альтернативам розвитку держави і суспільства.

На етапі стратегічного аналізу розробники стратегії розвитку держави і розробники соціальної політики повинні спільно досліджувати реалії соціально-економічної дійсності і прогнозувати перспективи розвитку соціальної сфери.

Перш за все варто звертати увагу на аналіз граничних значень соціальних показників розвитку суспільства, подальше зниження яких просто неприпустимо. У цьому сенсі процеси трансформації українського суспільства і економіки повинні оцінюватися через критерій "людського виміру".

Якщо розглядати суспільство як цілісну систему з ймовірними зв'язками між елементами, то успішний розвиток соціальної системи забезпечується ефективним функціонуванням та інтеракцією (взаємодією) як мінімум, чотирьох

Таблиця 1. Система гранично-критичних показників, що характеризують економічні відносини і соціальну сферу

№	Назва показника	Критичне значення у світовій практиці	Значення Україна, 2016 р.	Вірогідні наслідки
1	Рівень падіння промислового виробництва	30-40%	60% (у порів'язанні з 1990 р.)	Деіндустріалізація країни
2	Питома вага імпортованих продуктів харчування	30%	10%	Стабільний розвиток продовольчого комплексу
3	Питома вага в експорті обробної промисловості	45%	45%	Низький рівень виробництва високотехнологічної продукції високого ступеня переробки
4	Питома вага в експорті високотехнологічної продукції	10-15%	3%	Технологічне відставання економіки
5	Питома вага державних витрат на наукові дослідження в структурі ВВП	2%	0,7%	Руйнування науково-технічного потенціалу
6	Співвідношення доходів найбагатших і найбідніших громадян	10: 1	40: 1	Антагонізація соціальної структури
7	Питома вага населення, що живе за межею бідності	10%	40%-60%	Люмпенізація населення
8	Співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати	1: 3	1: 1,6	Декваліфікація робочої сили
9	Рівень безробіття	8-10%	9,9%	Посилення соціальної напруженості

Джерело: систематизовано автором.

взаємопов'язаних структуроутворюючих підсистем: економічного розвитку, політичного управління, соціокультурних цінностей та інтелектуального забезпечення (рис. 1).

У кожному з підсистем входять певні важливі елементи. Порушення режиму нормального функціонування будь-якої підсистеми може привести в стан нестійкості, непередбачуваності і слабкої керованості системи в цілому. Соціальна система має по кожному параметру свою межу, перехід за яку означає загибель цієї системи як єдиного цілого.

Якщо показники розвитку підсистем наближаються до гранично критичних величин, це означає, що соціальна система досягла стану кризи, рівень ризиків зростає, а система потребує трансформації і усунення неадекватних механізмів функціонування.

Побудова системи гранично критичних показників, свідчать про високий рівень ризиків функціонування соціальної системи дозволяє визначати моменти необхідного втручання органів державної влади з метою припинення небезпечних тенденцій. Система гранично-критичних показників, що характеризують економічні відносини і соціальну сферу, наведені в таблиці 1.

Розвиток реформ за рекомендаціями МВФ привів Україну до глибокої трансформаційної кризи, вийти з якої країні не вдалося і на початку ХХІ ст. За глибиною і тривалістю кризи, станом спаду економіки Україна значно перевершила рівень "великої депресії" США 1929—1933 рр. У 2000 р. ВВП України становив 43,2 % від рівня 1990 р., а обсяг промислового виробництва — 61,6 % цього рівня (виробництво США у 1929—1933 рр. скоротилось на 46 %, а у Радянському Союзі в період Великої Вітчизняної війни найбільше падіння промислового виробництва становило 30 %) [10, с. 57].

Наступний сумний факт: Індекс співвідношення доходів 20% найбагатших громадян країни і 20% найбідніших її громадян який є об'єктивним макроекономічним показником, що характеризує баланс економічних інтересів та рівень соціальної справедливості в Україні ж за різними оцінками цей показник знаходиться в межах 15 до 1—40 до 1 1.

Саме співвідношення доходів визначає не лише рівень життя в країні і перспективи розвитку країни, а й рівень політичної культури і рівень суспільної моралі. Загрозово високий рівень розшарування українського суспільства на більшість, що живе на межі існування, і кілька відсотків дуже багатих, що розпоряджаються майже всім капіталом держави, дає підстави прогнозувати хвилю протестів в найближчому майбутньому [2, с. 35].

Наведені данні свідчать, що більшість показників стану економічних відносин та соціальної сфери в Україні значно перевищували критично-допустимі значення аналогічних показників, прийнятих у міжнародній практиці. Вітчизняні дослідники роблять невтішні висновки: практично будь-яка сфера суспільної життєдіяльності перебуває за критичною межею розвитку. Абсурдність ситуації полягає в тому, що набір методів і інструментів, що застосовуються для формування умов ефективного функціонування суспільства повністю руйнують основу його життєдіяльності.

Таким чином, суспільний розвиток України в кінці 90-х рр. ХХ ст. досягло, на наш погляд, нижньої межі "соціальної рентабельності". У цей період соціальна сфера, на відміну від економічної, наблизилася до своїх "ентропічних кордонів", перехід яких погрожував руйнуванням всієї системи. Саме тоді соціальна політика з суб'єктивної необхідністю стала найважливішим інструментом не тільки реалізації, але і формування загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Стратегічний аналіз перспектив розвитку соціальної сфери дозволяє зробити висновок про те, що з точки зору стратегії соціального розвитку українська економіка потребує кардинальних заходів по її реструктуризації, забезпеченню стабільного функціонування і підготовки до зростання ділової активності. Якщо зниження значень макроекономічних показників ще припустимо, то подальше зниження значень показників стану соціальної сфери допустити просто неможна. Вони криничні.

Звідси випливає, що в перспективі соціальна політика, що спирається на продуману стратегію розвитку,

повинна бути націлена на формування раціональної структури витрат.

Завданням соціальної політики держави стають заходи щодо забезпечення необхідних соціальних стандартів, які відповідають сучасним потребам суспільства, а також критеріям формування структури витрат, що забезпечують економічне зростання.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що соціальна політика повинна бути спрямована на відтворення людського капіталу і узгоджена з технологічною політикою. Надмірне відставання ціни робочої сили в порівнянні з цінами інших товарів не тільки зробило руйнівний вплив на виробництво, а й призвело до тяжких соціальних наслідків, що унеможливило якісне відтворення людського капіталу. Як результат, відбулось різке падіння життєвого рівня більшості населення та розшарування суспільства. Падіння фізичних обсягів виробництва причина банкрутства безлічі виробничих підприємств вивід за межу бідності переважну масу працюючих. Скорочення попиту на високотехнологічні вироби обумовлює скорочення попиту на висококваліфікований персонал. Наявний на ринку праці незначний попит на низько кваліфіковану робочу силу підштовхує висококваліфіковані кадри, інженерний склад, наукові кадри погоджуватися на виконання різних видів низькопродуктивної праці, втрачаючи свою кваліфікацію. Оскільки передові галузі промисловості втрачають провідне значення, негативні структурні перетворення сукупної робочої сили призводять до відтоку та старінню кваліфікованих кадрів.

Інша сторона проблеми полягає в тому, що на відтворення некваліфікованої робочої сили потрібно менше коштів, тому у представників державно-управлінської еліти з'являється помилкова думка про можливість економії на сферах освіти, науки і культури. Нашій країні пропонується перекопатися на власному досвіді в дієвості однієї з аксіом капіталістичного ринкового господарства: робоча сила відтворюється лише тоді, коли на неї є попит [1, с. 44].

У соціальній політиці до кола пріоритетних напрямів повинні включатись ті, що пов'язані саме з людським розвитком. Цей напрям повинен реалізовуватись через систему відповідних заходів [7]:

- розробка стратегій (програм) антикризового спрямування зі стратегічними цілями збереження та розвитку людського потенціалу;

- започаткування системного моніторингу з відстеження соціальних ризиків та небезпек для збереження життя і здоров'я людини з відповідним реагуванням на них;

- подолання різкої соціальної нерівності в суспільстві;

- упорядкування та регулювання міграційних процесів із Сходу та Криму, формування правових, соціальних, економічних засад їх протікання;

- сприяння адаптації людини до несприятливих зовнішніх обставин, надання їй допомоги щодо збереження здоров'я, працездатності, забезпечення самореалізації, саморозвитку;

- посилення відповідальності керівних посадових осіб держави, регіонів, за втрати населення через воєнні конфлікти, невміння вести бойові дії, недодержання законодавства зі збройних сил України тощо;

- терміновість створення умов для попередження відтоку за межі країни людського та інтелектуального капіталу;

- створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її соціальних і духовних потреб;

- підвищення відповідальності ЗМІ за недостовірну, неправдиву, упереджену інформацію, яка наносить шкоду через дезінформацію, підвищує психологічне напруження населення, дезорієнтує при обґрунтуванні управлінських рішень тощо.

- зміцнення та розвиток соціальної взаємодії, співробітництва, взаємної довіри за рахунок підвищення рівня довіри до влади і держави; налагодження партнерства держави і суспільства;

- запровадження ефективних мотиваційних механізмів щодо підвищення соціальної, трудової, підприємницької та інноваційної активності населення, спрямованої на розв'язання соціальних проблем;

- забезпечення правового статусу прийнятих Україною Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ), їх розробка та реалізація на державному та регіональному рівні;

- забезпечення децентралізації соціальної політики; розмежування соціальних функцій держави та регіонів щодо повноважень, обов'язків і відповідальності за людський та соціальний розвиток;

- посилення громадського контролю за діяльністю державних і регіональних органів влади щодо соціального та людського розвитку.

На сьогодні актуалізується необхідність встановлення розумного компромісу між вкладенням коштів у стабілізацію економіки і витратами на соціальний захист населення. Існує думка, що обмеження доходів населення, що супроводжується падінням платоспроможного попиту, призведе до зниження цін і, отже, до стабілізації економіки. Противники подібної думки справедливо стверджують, що зниження цін, що викликане падінням платоспроможного попиту, притаманне лише для класичної (домонополістичної) економіки з вільною конкуренцією, яка в світі вже не зустрічається. Монополії на зменшення попиту відповідають не зниженням цін, а скороченням обсягів виробництва. Це означає, що соціальні проблеми, що викликають падіння платоспроможного попиту, тільки посилять економічний спад [11].

Українська економіка в значній мірі має риси монополістичної, оскільки 2% підприємств виробляють понад 40% всього валового продукту і дають понад 50% всього прибутку промисловості. Слід зазначити, що і в багатьох галузях світового господарства склався подібний тип економіки. В таких умовах зниження платоспроможного попиту ніколи не приведе до досягнення так званої ціни рівноваги, тому проблему регулювання цін повинна вирішувати розумна державна політика, в тому числі — і ефективний державний контроль за цінами, що встановлюються монополіями. В економіці монополістичного і олигополістичного типів значно зростає відповідальність держави за характер протікання циклічних господарських і соціальних процесів.

З іншого боку, негайна демонополізація економіки також неприпустима тому, що в період кризи та економічного спаду монополізовані підприємства більш життєздатні, ніж малі та середні підприємства з вузькою спеціалізацією. В кризових умовах актуалізується створення великих виробничих корпорацій, фінансово-промислових груп, які змогли б здійснювати весь виробни-

чий цикл від первинних операцій до випуску кінцевого продукту.

Такі корпорації повинні досягти масштабів транснаціональних, здатних вирішальним чином вплинути на відновлення господарських зв'язків з сусідніми країнами, а також на рівних правах брати участь у процесах глобалізації світового господарства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, результати загального стратегічного аналізу перспектив розвитку соціальної сфери України свідчать, що проблеми формування стратегії розвитку і соціальної політики держави будуть в основному вирішуватися в критично кризових умовах.

З огляду на те, що функціонування соціальної сфери засноване на створенні умов для задоволення всього спектру соціальних потреб суспільства, а також за результатами стратегічного аналізу перспектив розвитку соціальної сфери, можна зробити наступні висновки:

— інвестиції у людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечать формування кадрового, соціального, інтелектуального потенціалу суспільства, а також перетворюють соціальну політику в один з провідних чинників подолання системної кризи;

— створення матеріальних умов для задоволення соціальних потреб суспільства залежать від сучасного стану і тенденцій розвитку системи продуктивних сил і виробничих відносин;

— визнаючи наявність багатуокладності української економіки, різних форм власності і різноманітних організаційних форм господарювання, слід відзначити домінування в сфері виробництва великих корпоративних об'єднань, з концентрацією в своєму складі величезних виробничих ресурсів (фінансових, людських тощо);

— домінування великомасштабного виробництва вимагає забезпечення взаємозв'язку орієнтирів та стратегічних цілей його розвитку і завдань та орієнтирів державного регулювання господарських і соціальних процесів;

— посилення впливу з боку держави на сучасний розвиток соціальної сфери і суспільства в цілому, на підприємницькі структури і на найманих працівників об'єктивно викликає необхідність встановлення відносин соціального партнерства між ними;

— стан розвитку матеріально-технічної бази соціальної сфери свідчить про те, що основою зародження відносин соціального партнерства повинні стати великі підприємства та організації.

Література:

1. Буткалюк В. Вплив деіндустріалізації на становище робітників України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2017. — № 1. — С. 43—44.
2. Буткалюк В.А. Достойная жизнь населения как ключевое условие и критерий успешного реформирования страны / Економіка: теорія та практика. Науково-практичний журнал Київського інституту банківської справи. — № 1 (7). — 2016. — С. 31—37.
3. Євдокимова І.А. Соціальна політика: навчальний посібник / І.А. Євдокимова. — Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2015. — 184 с.
4. Кінаш І.П. Склад і структура соціальної інфраструктури / Кінаш І.П. // Вісник соціально-економіч-

них досліджень. — 2012. — Вип. 3 (46). — Ч. 2. — С. 171—176.

5. Куценко В.І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук. — К.: Оріони, 2005. — 400 с.

6. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави / У.І. Моторнюк // Економіка та держава. — 2016. — № 12. — С. 23—26.

7. Новікова О.Ф. Інноваційні підходи до формування соціальної політики в умовах зростання зовнішніх та внутрішніх викликів / О.Ф. Новікова // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. — 2014. — № 2. — С. 80—88.

8. Скуратівський В.А. Соціальна політика: навч. посіб. / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. — К.: Вид. УАДУ, 1997. — 360 с.

9. Соціологія короткий енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://subject.com.ua/sociology/dict/425.html>

10. Юхименко П.І. Економічна історія: навчальний посібник / П.І. Юхименко. — К.: Вікар, 2004. — 341 с.

11. Яценко Л.Д. Ризикові чинники соціальної напруженості в Україні / Л.Д. Яценко, О.О. Коломієць // Стратегічна панорама. — 2016. — № 2. — С. 121—127.

References:

1. Butkaliuk, V. (2017), "Influence of deindustrialization on the situation of workers of Ukraine", *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, vol. 1, pp. 43—44.
2. Butkaljuk, V.A. (2016), "Worthy life of the population as key condition and criterion of successful reforming of the country", *Ekonomika: teorija ta praktika. Naukovo-praktichnij zhurnal Kiïvs'kogo institutu bankiv's'koï spravi*, vol. (7), pp. 31—37.
3. Yevdokymova, I.A. (2015), *Sotsial'na polityka [Social policy]*, Kharkivsk'kyj natsional'nyj universytet im. V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
4. Kinash, I.P. (2012), "Composition and structure of social infrastructure", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 3 (46), pp. 171—176.
5. Kutsenko, V.I. (2005), *Transformatsii sotsial'noi sfery Ukrainy: rehional'nyj aspekt [Transformation of the social sphere of Ukraine: a regional aspect]*, Oriony, Kyiv, Ukraine.
6. Motorniuk, U.I. (2016), "Social policy as a necessary condition for the functioning of a social state", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 23—26.
7. Novikova, O.F. (2014), "Innovative approaches to social policy in conditions of rising external and internal challenges", *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 80—88.
8. Skurativs'kyj, V.A. Palij, O.M. and Libanova, E.M. (1997), *Sotsial'na polityka [Social policy]*, UADU, Kyiv, Ukraine.
9. Education — reference materials (2017), "Sociology of a short encyclopedic dictionary", available at: <http://subject.com.ua/sociology/dict/425.html>
10. Yukhymenko, P.I. (2004), *Ekonomichna istoriia [Economic history]*, Vikar, Kyiv, Ukraine.
11. Yatsenko, L.D. and Kolomiets' O.O. (2016), "Risk factors of social tension in Ukraine", *Stratehichna panorama*, vol. 2, pp. 121—127.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2017 р.